

Euskal Unibertsitatea behe-lainotan

Karmele Artetxe Sanchez

*UEUko zuzendari ohia eta UPV/EHUko Hezkuntza
Zientziak Saileko irakaslea*

Artikulu honetan, Euskal Unibertsitatearen aldeko proiektuaren etapa nagusiak eskematikoki azaldu eta saiatuko gara argudiatzen proiektua, 70eko hamarkadan egituratu zen gisa, neurri handi batean, agortuta dagoela. Izan ere, 50 urteren ostean, gaur egungo euskaldunok testuinguru erabat desberdina bizi dugu. Horregatik, ezinbestekoa da Euskal Unibertsitatearen proiektua gaurkotzea.

Euskara gerraurreko ‘Universidad Vasca’ proiektuan

Euskal Unibertsitatearen proiektuak bost hamarkada baditu ere, proiektuaren aurrekariak askoz zaharragoak dira.¹ Hala, ezaguna bada ere, ezin utz dezakegu aipatu gabe Eusko Ikaskuntza kultur elkarteak 1918-1936 urteen artean unibertsitate propio baten alde egindako lana. Babesle zituen orduko aditu entzutetsu batzuk, baita ikasle unibertsitario taldeak ere, eta mugimendu abertzale/autonomista zabala, orobat. Proiektu hori, sasoi hartan, gaztelaniaz aldarrikatu ohi zen: «¡Queremos la Universidad Vasca!». Batzuetan, garaiko euskarazko testuetan ere aipatzen zen, dela ‘Eusko

Ikastola Nagusi' izenpean, dela 'Euzko Irakastola Nagusi' gisa, dela bestelako izenez. Euskal ordainen ezegonkortasunak nahiko argi islatzen du orduko proiektuan euskarak zeukan bigarren mailako tokia. Izan ere, gerraurrean formulatu ohi zen bezala, 'Universidad Vasca' (Hego) Euskal Herrian errotutako goi mailako ikasketetara bideratutako hezkuntza erakunde bezala ulertzen zen. Unibertsitate asmo hartan euskararen eta euskal kulturaren azterketari arreta berezia jarri nahi zitzaion, baina ez zen aurreikusten irakaskuntza euskaraz izatea, baizik eta (nagusiki) gaztelaniaz. Proiektuak ezin zuen izan goranahi handiagorik, besteak beste, oraindik euskararen batasunik ez zegoelako, ezta arloz arloko aditu euskaldunen komunitaterik ere.

Gerraurrean, beraz, 'Universidad Vasca'-ren aldeko mugimenduak erakunde unibertsitarioa eskatzen zuen, baina ez euskarazko irakaskuntzarik. Bakanen batek erakunde berrian euskara ikasteko eskolak egon behar zirela aipatzen zuen. Testuinguru honetan, unibertsitateko eskolak euskaraz emateko proposamenik ausartena, ziurrenik, Aita Mikel Altzok egin zuen 1934an *Argia*-n argitaratutako iritzi artikulu batean. Altzok, unibertsitate hizkuntzen bilakaera aztertu ostean eta Belgika, Letonia eta Poloniako kasuak landu ondoren, unibertsitatean euskarazko irakaskuntza posible zela argi zuen: «Beraz Eusko-Ikastola Nagusiak ere alegiñak egin bear ditu euskeraz bere gaiak irakasten, batez gogo-gaiak, irudimen-gaiak, biotz-gaiak».² Hala ere, Altzoren planteamendua salbuespena izan zen Eusko Ikaskuntzaren baitan eta haren orbitan zeuden euskaltzaleen artean.

Euzko-Gogoa-ren ametsa

Gerraoste latzean, erbestean kaleratutako *Euzko-Gogoa* aldizkariak (1950-1959), euskara kultur hizkuntza bilakatzeko asmoa zuenez, Historia, Filosofia, Psikologia, Etnologia, Historia, Soziologia, Teologia eta beste hainbat gairen gainean euskarazko artikuluak argitaratu zituen, eta, beraz, euskarazko

unibertsitate baten oinarriak jarri nahi izan zituen. Esate baterako, 1957ko editorialak honelaxe zioen: «Banako berezi au euskaltzaleok buru-biotzetan iosita daramagun etorkizuneko Euskal-Ikastetxe Nagusiari eskeintzen diogu biotz-biotzez, ots, euskerazko Ikastetxeari». Ohartu: Jokin Zaitegi ez zen ari eskatzen Euskal Herrian kokatutako unibertsitate bat, preseski euskarazkoa baino. Bere artikulua honelaxe ixten zen: «Gure xedea auxe duzu: ederrez ta iakitez gure buruak iantzi, euskera geroago ta egokiagoa ta ederragoa erabil dezagun. Euskal-Ikastetxe Nagusia neurri, gu ibili».³ Hortaz, *Euzko-Gogoa*-k euskara kultur hizkuntza bilakatzeko saio bat egin zuen eta hori guztia Euskal Unibertsitatearekin lotu zuen. Nolanahi ere, Zaitegiren saio horretan agerikoak dira gerraurreko euskara-ren inguruko irizpideek zituzten mugak kultura eta jakintza arloko gaiak lantzeko orduan. Purismo linguistikoak terminologia zientifiko zehaztugabea eta nazioarteko moldeetatik urruna eragiten zuen. Dena den, proiektuak aurrera egin ez bazuen, ez zen izan hautatutako hizkuntza moldeagatik, bestelako faktore batzuegatik baino; tartean, ezintasun politikoa eta ekonomikoa aipa litezke.

Euskal Unibertsitate proiektu modernoa

Euskal Unibertsitate proiektuak hirugarren une erabakigarria bizi izan zuen 70eko hamarkadan. 60ko eta 70eko hamarkadetan Hego Euskal Herrian frankismoak ezarritako debekuen gainetik, borroka asko piztu ziren, hala nola hizkuntzaren aldekoa edota nazio-askapen prozesuaren aldekoa. Garai berean gertatu zen euskal gizartearen sekularizazioa. Bere-ziki azpimarratzekoa da apaiztegiak utzi zituzten euskaldun alfabetatu ikasien ekarpena euskal kulturgintzan, baita Euskal Unibertsitatearen proiektuan ere.

Orduko Euskal Unibertsitate proiektuak izaera desberdineko asmoak biltzen zituen. Artean erdaraz formulatutako ‘Universidad Vasca’ aldarrikapenetik ez zen guztiz bereizten. Hala, garaiko eskarietan hainbat gauza itxuraz elkarren

osagarri erreibindikatzen ziren: euskal barruti unibertsitaria, Hego Euskal Herrirako unibertsitate bat, euskarazko unibertsitatea... Baina, urte gutxiren buruan, behin EAEra-ko eta Nafarroarako unibertsitate barruti bana ezarrita, eta behin UPV/EHU eta UPNA/NUP sortuta, Euskal Unibertsitate proiektuak ñabardura bereizgarri bat hartu zuen: goi mailako euskarazko irakaskuntza proiektua bilakatu zen. Eta horren alde lan egin zuten, besteak beste, 70eko hamarkadan sortutako Elhuyar, UEU eta UZEI moduko erakundeek. Garai horretan batez ere beraiek izan ziren euskara unibertsitate bidean jarri zutenak, aldizkariak argitaratuz, hiztegi espezializatuak prestatuz, ikastaroak antolatuz eta unibertsitateko testuliburuak sortuz. Euskara eta zientzia uztartu nahi zituzten, eta batek baino gehiagok buruan zeukan Euskal Herri euskaldunaren unibertsitatearen oinarriak jartzea.

Proiektu berri horrek gerraurreko eta gerraosteko oihartzunak bazituen ere, benetan aurrekari zuzenak bi izan zituen: batetik, JAKIN aldizkaria eta bere kolaboratzaileak, eta,

xxi. mendearekin batera,
ematen du Euskal
Unibertsitate proiektua
laugarren epe batean
sartu dela, onlineko
irakaskuntzaren geruza
gehitu baitio aspaldiko
aldarrikapenari, ezintasun
politiko bezainbat
originaltasun erakutsiz

bestetik, euskararen batasun prozesuan parte-hartze zuzena eduki zuten garaiko euskaltzaleak (sarri pertsona berak). Batzuk Euskaltzaindiaren inguruan zeuden, baina handik kanpo kokatutakoak ere baziren. Denek euskara kultur hizkuntza bilakatzeko hautu argia egin zuten. Euskara kulturarekin salbatuko zela uste zuten, hizkuntzaren erregistro jaso garatu behar zela; horretarako, gerraurreko edo gerraosteko eredu garbizale desberdinek

ez zuten balio, garai hartako gazte euskaltzale askoren ustea baitzen purismo linguistikoak euskara kaleitsu batera zera-mala. Hortaz, batak bestea zekarren, hau da, hizkuntzaren

batasunaren alde zeudenak euskara kultur hizkuntza bilakatzeko lanetan aritu ziren, eta alderantziz. Testuinguru horretan sortu ziren 70eko hamarkadan UEU, Elhuyar eta UZEI.

Azken bost hamarkadetan, ordea, gauza asko gertatu dira esparru askotan, baina 70eko parametro gaurkotuetan errotutako Euskal Unibertsitate fisikoa sortzeko saiakera erreal bat baino gehiago egin da tartean, bereziki 90eko hamarkadan eta XXI. mendean. Baina, borondate politikorik gabe, ezinezkoa izan da asmo horiek gauzatzea. Bidea ez da antzua izan. Badago esperientzia, material eta harreman metaketa handia; Euskal Unibertsitate proiekturik egon izan ez balitz, euskarak egungo unibertsitateetan are presentzia txikiagoa izango zukeen. UEUn, UZEIn, Jakinen edo Elhuyarren ibilitalakoak 70eko, 80ko eta 90eko hamarkadetan eta XXI. mendean irakasle gisa unibertsitatean sartzean, batez ere UPV/EHUn, bakarka zein taldeka, proiektu desberdinak abian jarri izan dituzte euskara unibertsitatean txertatzeko, bereziki euskarazko irakaskuntza garatzeko. Egungo UPV/EHUko zientzietako karrerak euskaraz ikastea, Euskara Errektoreordetzaren atal desberdinak (Euskara Zerbitzua, Euskara Institutua...), lehen irakasle elebidunen kontratazioa, euskara plangintzak eta abar ezin dira ulertu erakundearen barne dinamika propiotik. Sorburua, neurri handi batean, kanpoan dagoelako, aipatutako euskal kulturgintzako elkarteetan eta bien arteko zubi lanak egin zituzten euskaltzaleengan.

XXI. mendeko erronkak

XXI. mendearekin batera, ematen du Euskal Unibertsitate proiektua laugarren epe batean sartu dela, onlineko irakaskuntzaren geruza gehitu baitio aspaldiko aldarrikapenari, ezintasun politiko bezainbat originaltasun erakutsiz. Proiektuaren ardatz nagusiak ez dira aldatzen, erdigunean euskara eta irakaskuntza kokatuta baitaude; baina aldaketa esanguratsu bi badira: batetik, xede taldea, 18-20 urteko gazte euskaldunak baino, euskaldun profesionalak dira; eta, bestetik,

formakuntzaren izaera aldatu da, hasierako prestakuntzari baino, etengabeko prestakuntzari lotzen baitzaio onlineko Euskal Unibertsitatea. Proiektu eraberritu horretan pauso ustez irmoak eman badira ere, proiektuaren izaera berriaren gaineko zalantzak zelatatzen gaitu. Subalternitate egoeraren formulazio gaurkotu bat ez ote den pentsatzen dugu sarri. Izan ere, gure ustez, Euskal Unibertsitatea ez da ez erronka teknologikoa, ezta pedagogikoa ere, erronka politiko eta intelektuala baizik. Irudipena dugu, ordea, agian Euskal Unibertsitate proiektuaren inguruko diskurtsoaren sakontasun maila apaldu egin dela.

Laburbilduz, Euskal Unibertsitate proiektua eraldatuz eta egituratuz joan da xx. eta xxi. mendeetan. Lehenengo formulazioetan Euskal Herrian kokatutako unibertsitate fisiko baten aldeko ekimena zen, gerora euskarazkoa ere izan beharra defenditu zen, eta, egun, badirudi onlinekoa behintzat izango balitz konformatuko ginatekeela. Edozein kasutan, 70eko hamarkadatik, Euskal Unibertsitate proiektuaren erdigunean euskarazko irakaskuntza kokatu izan da. Harentzat argitaratu dira material desberdinak (liburuak, testuliburuak, hiztegiak...) eta prestatu da ahozko erregistro jasoa eta akademikoa, arloz arloko lexiko zein diskurtsoak. Baina, neurri handi batean, batik bat 70eko hamarkadan finkatutako Euskal Unibertsitate proiektu hori agortuta dago, egungo euskaldun unibertsitarioen testuingurua, makro zein mikro ikuspegitik, goitik behera aldatu delako. Bizi (izan) ditugun aldaketa guztiak zehatz eta zorrotz aipatzea ezinezkoa da artikulu labur honetan, baina batzuk seinalatu nahi genituzke gaiarekin zerikusi zuzena dutelako:

- Orain arte ezagutzen genituen jarduteko molde ekonomiko, politiko, kultural edota sozialak, baita akademiakoak ere, aldatzen ari dira faktore askoren eraginez, eta horretarako ez daude soilik arrazoi teknologikoak.
- Agenda neoliberala ezarri da bizitzaren arlo guztietan, baita zientzia eta jakintzaren esparruan ere. Hala, tradizionalki merkatutik kanpo egondako erakundea,

unibertsitatea, merkatuko enpresa gisa aritzen da gero eta gehiago: dela ikasleak lortzeko, dela pertsonal kontratatuaren kudeaketa enpresariala eginez, dela merkatu balioa duten jakintza arloak lehenetsiz, dela beste unibertsitateekin harreman lehiakorrek ezarritik.

- Unibertsitateak, erakunde gisa, eraldaketa sakona jasan du azken hamarkadetan. 70eko hamarkadako unibertsitateak zerikusi oso txikia du egungoarekin hainbat arlotan. Tradizionalki Europan –eta Euskal Herrian– molde eta ikasketa desberdineko unibertsitateak izan baditugu ere, zenbait prozesuren ondorioz, unibertsitatea homogeneizatu egin da (adibidez, Goi Mailako Hezkuntzaren Europako Esparrua bateratzearekin, kredituak eta tituluak bateratu dira).
- Modernitatean arruntak ziren proiektu politiko eta marko ideologiko handien garaia krisian dago, bai erlijioari, bai alderdiei, baita Euskal Unibertsitateari dagokiona ere. Horren lekuko da Euskal Unibertsitatearen proiektuaren inguruko eztabaiden apaltze orokorra. Edo beste hitz batekin esateko: desintelektualizazioa. Euskal Unibertsitate proiektua 70etan eta 80etan sustatu zuten intelektual nagusiek, 40-50 urteren ostean, adinez oso aurrera egin dute, eta berririk ez da nabarmentzen. Hala, euskara unibertsitatearekin uztartzearen alde daudenak ere ez dira Euskal Unibertsitatearen proiektuarekin identifikatzen. Ezezaguna edo arrotza egiten zaie, eta ez dute hor topatu norabide estrategikorik. Horren ondorioz, unibertsitateetan euskara sustatzeko ardura hartzen dutenak, onenean ere, jarduera sakabanatuak antolatu eta euskara kudeatzen ari dira. Estrategia orokor batekin bat egiten duen politikarik ez dago.

Baina garai post-postmodernoetan, egituratu nahi duen hizkuntza komunitate bat osatzen duten hiztunek ere, modernitatea gaingidutzat eman arren, garatzeko aukerak emango dizkieten proiektuak, estrategiak, markoak edo utopiak behar dituzte. Mesfidati begiratu arren, eta etengabeko berrikuspenera, are zailantza, behar izan arren, halakoak ezinbestekoak ditugu. Beraz, gure ustez, unibertsitatean eta, oro

har, goi mailako esparruan, euskararen egitekoaren inguruan proiektu orokor berria behar dugu. Hori ezinbestekoa da euskara zientzian eta jakintzaren ekoizpen eta transmisioan erabiltzen jarraitu nahi badugu eta jakintzaren arloz arloko (euskaldun) komunitate zientifikoak trinkotu nahi badira. Zertarako? Euskara XXI. mendeko erronkei aurre egiteko gai izan dadin, hau da, hizkuntza bizi horren inguruan komunitate batek funtzionatzen jarrai dezan. Horretarako, euskarak egungo prozesu sozioekonomiko esanguratsuetan parte hartu behar du, eta zientzia zein ikerkuntza da horietako bat. Hortik aldentzen bada, nekez biziraungo du gero eta teknologikoagoa den eta jakintza zientifikoan fede osoa duen gizarte batean. COVID-19arekin ikusi dugu Mendebaldeko jakintza zientifikoaren pisua eta indarra. Euskara eta euskaldunak ezin gara geratu prozesu garrantzitsu horietatik kanpo.

Erdigune berria proiektu zahar batentzat

Historikoki, Euskal Unibertsitate proiektuaren erdigunean, arestian aipatu dugun moduan, euskarazko irakaskuntza kokatuta zegoenez, hamarkada hauetan guztietan euskarazko irakaskuntza aitzineratzeko arrakasta desberdina izan duten mila eta bat ekimen jarri dira abian. Hainbat euskaltzale unibertsitarioren ekarpen anonimoa edo ez hain anonimoa metatu izan da helburu horretan, eta gaur egun Euskal Unibertsiterik ez dugun arren, berme gehiago edo gutxiagorekin graduako ehun bat karrera euskaraz ikas litezke unibertsitate desberdinetan. Graduondoko ikasketen egoera erabat etsigarria den arren, ikasle engaiatuek, oztopoak oztopo, tesia euskaraz egin dezakete eta goren mailako gradu akademikoa lortu. Doktore izanik, hala nahi badute, karrera akademikoa has dezakete, hau da, unibertsitateko irakasle edota ikertzaile gisa aritu. Horretarako, lehenengo eta behin, akreditatu behar ko dira, hau da, kalitatearen ebaluaziorako agentziaren batean, estatukoan zein lurraldekoan, beraien ibilbide akademikoaren aldeko txostena lortu. Hau da, eskatzaileak egiaztatu beharko

du meritu nahikoa duela, eta horretarako ikerketa arloko ekarpen esanguratsuak egin dituela... erdaraz. Bai, erdaraz. Hots, liburuak –baina bereziki artikuluak– argitaratu dituela eragin handiko nazioarteko aldizkarietan, eta horietan erdaraz idatzi beharra dago. Bidenabar, gogoratu behar da ranking horiek ez direla estatuek sortuak, ezta gobernuak kanpoko erakundeek sortuak ere; interes ekonomiko handiko enpresak dira, zientzia eta jakintzaren kudeaketa alderdikoia eginez etekin handiak ateratzen dituztenak. Eta, hain zuzen ere, horietan argitaratu behar dituzte unibertsitario euskaldunek beraien lanak.

Beraz, unibertsitario euskaldun batek, Inguma datu-basearen bidez, bere euskarazko goi mailako produkzioaren gaineko ziurtagiria eskura eta aurkez dezake ebaluazio-agentziaren batean, nahiz eta deus gutxirako balioko dion. Larria bezain argia da ondoko baieztapena: karrera akademiko arrakastatsua egiteko, euskara (gehienetan) oztopo da.

Bestalde, euskarazko aldizkari akademikoak noraezean daude. Goi mailako dibulgazioa egin behar dute ala euskarazko komunikazio zientifikoaren euskarri izan? Dibulgazioa jomuga bada, ez dute zertan arduratu aldizkari zientifikoaren ustezko kalitate estandarrak jarraitzeaz edota nazioarteko aldizkariaren rankingez. Baina, alderantziz bada? Ba al dago estrategiarik euskarazko aldizkariarentzat?

Ez da harritzekoa, testuinguru akademiko berri honetan, euskarazko goi mailako produkzioaren hazkundera etenda egotea. Horretaz, jada aurreko lan batzuetan luze jardun dugu datu errealak aztertuz.⁴ Gaurkotuko bagenitu, are argazki larriagoa baino ez genuke izango.

Unibertsitario euskaldun
batek euskarazko goi
mailako produkzioaren
gaineko ziurtagiria
aurkez dezake ebaluazio
agentziaren batean,
nahiz eta gutxirako
balioko dion: karrera
akademiko arrakastatsua
egiteko, euskara
(gehienetan) oztopo da

Eman lezake horrek guztiak ez duela zerikusirik Euskal Unibertsitatearen aldeko proiektuarekin, mugatzen dela irakasle euskaldun unibertsitarioen afera sinple batera. Baina, gaur egun, goi mailako tituluak eskaintzeko, ezinbestekoa da akreditazioa; hau da, tituluak eta zentroak ere akreditatu behar dira, eta akreditaziorako berme gehien ematen duena ikerketa jarduera da.

Laburbilduz, Euskal Unibertsitate proiektu historikoa berri-ritu behar da eta garaiko testuingurura egokitu, bereziki testuinguru akademiko berriaren baitan birformulatu. Hau da, ematen du aldarrikapen historikoa neurri handi batean agortuta dagoela. Baina berririk ez dugu. Horra erronka intelektuala. Behe-lainotan ari gara. Ikerkuntza Euskal Unibertsitate proiektu berriaren erdigunean kokatzea aukera bat izan daiteke, eta ikerkuntzatik planteatzea liteke (euskarazko) irakaskuntza elikatzea, (euskarazko) goi mailako dibulgazioa egitea, (euskarazko) komunikazio zientifikoa ontzea, arloz arlo hiztegi berezituak prestatzea, euskaldunen karrera akademikoa egiteko eta ulertzeko molde berriak proposatzea... Ez dago ezer idatzita, oraindik, eta behe-lainotan ibiltzeak, noski, bere arriskuak ditu; baina ez gara ezer, egin arte. 🐼

Oharrak

1. Ez da gure asmoa Euskal Herrian egon edo eskatu diren unibertsitateen historia osoa errepasatzea. Soilik 'Euskal Unibertsitate' egitasmoarekin lotura izan duten etapa batzuk aipatuko ditugu, gure aurreko lan pare bateko ideia nagusiak laburbilduz (ikus: Artetxe, K. (2011): *Euskara unibertsitaterra bidean: eragileak eta proiektuak (1939-1990)*, UEU; Artetxe, K. (2013): *Einstein Euzkadin. Gerraurreko zientzia eta goi mailako kultura euskaraz*, Utriusque Vasconiae).
2. 'Eusko-Ikastola Nagusia ta euskera', *Argia*, 1934-07-22.
3. 'Atarikoa', *Euzko-Gogoa*, 1957ko iraila-gabonila.
4. Ikus JAKIN aldizkarian bertan argitaratu genuena: 'Euskararen azpi-instituzionalizazioa esparru akademikoan: datuak, galderak eta erronkak', JAKIN 207, 2015, 93-114.